

LAUSUNTO

Helsinki 22.11.2024

OIKEUSMINISTERIÖ

Viite: Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

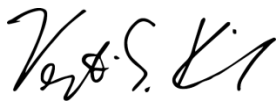
Asia: VN/25525/2023

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveystoiminnallinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on 250 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäsenenä yli 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

erityisasiantuntija Erja Saarinen, erja.saarinen@soste.fi, 050 433 4202

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Federation for Social Affairs and Health

www.soste.fi

Koko periaatepäättösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Ylevät periaatteet ja konkreettiset päätökset ristiriidassa

Hallitusohjelman mukaan Suomi edistää kaikessa toiminnassaan demokratian, kansalaisyhteiskunnan, perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion periaatteita. Tavoitteena on vahvistaa demokratiaa, osallisuutta ja luottamusta yhteiskunnassa. Hallitus työskentelee osallistavan ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan puolesta ja torjuu eriytymiskehitystä.

Hallituksen visiona on, että Suomi on vahva demokratia, jossa kansalaiset luottavat julkisiin instituutioihin. Luottamuksen ylläpitämisen eteen tehdään töitä vakaasti ja pitkäjänteisesti.

Käytännössä hallituksen politiikka toimii monilta osin näitä tavoitteita vastaan.

Demokratian tilassa on puutteita ja huolenaiheita. Niistä useammassa, kuten ihmisiin ja vaaleihin vaikuttamisessa mis- ja disinformaation keinoin tai osallistumisen eriarvoistumisessa, mennään edelleen huonompaan suuntaan ilman vaikuttavia toimia. Demokratian heikkeneminen heikentää myös sisäistä ja ulkoista turvallisuutta. Tilanteen vakavuuteen nähden ohjelmaluonnoksen anti on vaatimaton ja riittämätön.

SOSTEn jäsenjärjestöt edustavat monia ihmisryhmiä, joiden osallisuus ja äänestysaktiivisuus on muita ryhmiä vähäisempää. SOSTE kommentoi ohjelmaluonnosta tästä näkökulmasta.

Osallistuminen ja äänestysaktiivisuus eriytyvät esimerkiksi sosioekonomisen aseman, kielen, sukupuolen, terveydentilan ja yksinäisyyden mukaan. Ne ovat systemaattisesti vinoutuneita. Osallistuminen periytyy tai eriytyy jo varhaisesta iästä lähtien. Myös alueelliset erot ihmisten kokemissa vaikutusmahdollisuuksissa ja luottamuksessa ovat kasvaneet.

Järjestöt ovat keskeinen toimija vaikeassa elämäntilanteessa olevien ihmisten osallisuuden edistämässä ja heidän näkökulmiensa tuomisessa julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Kansalaisyhteiskunnan ja sen toimintaedellytysten heikentämisen merkitys on toinen tarkastelukulma SOSTEn lausunnossa. Kansalaisyhteiskuntaan viitataan ohjelmaluonnoksessa useissa yhteyksissä, mutta sen toimintaedellytyksiä kavennetaan suurilla rahoitusleikkauksilla.

Osallistumisen lisääminen edellyttää puuttumista eriarvoisuuteen ja rakenteelliseen huono-osaisuuteen

Luonnoksen keskeinen ongelma on se, että yhteiskunnassa monet kehityskulut ja hallituksen muu politiikka vaikuttavat päinvastaiseen suuntaan kuin se, mihin demokratiaohjelmalla pyritään. Näitä ei kuitenkaan huomioida demokratian ja osallisuuden edistämisen esteinä. Ohjelmaluonnos jää irralliseksi saarekkeeksi siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu.

Euroopan neuvosto on tiivistänyt sen, mitä osallistumisen edistämiseksi vaaditaan. Samalla se tulee tiivistäneeksi, miksi yhdellä periaatepäätyksellä ei saada aikaan tarvittavia muutoksia, jos yhteiskuntaa muutoin viedään toiseen suuntaan.

Neuvosto toteaa, että kansalaisilla pitää olla osaamista, jotta he voivat olla osa demokratiakulttuuria, mutta se ei yksin riitä. Tarvitaan myös asianmukaisia institutionaalisia rakenteita. Lisäksi kaikkien kansalaisten demokraattinen osallistuminen edellyttää toimia, joilla puututaan eriarvoisuuteen ja rakenteelliseen huono-osaisuuteen. Jos näitä ei tehdä, huono-osaisiin ryhmiin kuuluvat syrjäytyvät demokraattisista prosesseista, olipa heidän demokraatioosaamisensa minkä tasoista tahansa.

Monin selvityksin on todettu, että sosiaaliturvan leikkaukset osuvat jo ennen niitä heikoimmassa asemassa olleisiin ryhmiin. Monet seikat, kuten uusi kotoutumista ja maahantuloa koskeva lainsäädäntö sekä maahanmuuttoa koskeva keskustelu ja asenneilmapiiri, heikentävät maahanmuuttotaustaisten ihmisten yhdenvertaisten oikeuksien toteutumista.

Kaikki, mitä tehdään esimerkiksi sen eteen, että mahdollisimman moni hyötyisi digitalisaatiosta ja myös heidät pidettäisiin mukana, jotka eivät siitä pysty hyötymään, parantaa myös osallisuuden edellytyksiä.

Järjestöleikkaukset heikentävät osallisuutta ja demokratiaa

Demokratiapolitiikassa on korostettu, että aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa. Järjestöjen rahoitusleikkaukset kuitenkin heikentävät niiden mahdollisuuksia toimia demokratian ja osallisuuden edistämiseksi. Leikkausten merkityksiä ei ohjelmassa arvioida.

Kun osallisuutta edistetään, erityistä huomiota pitää kiinnittää heikoimmassa asemassa oleviin ja syrjittyihin ryhmiin, joille osallistuminen yhteiskuntaan on kaikkein kaukaisinta. Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on suuri merkitys näiden ihmisryhmien tavoittamisessa ja heidän osallisuutensa edistämässä.

Järjestöissä syntyy lähiyhteisöjä, joissa ihmiset saavat paitsi tukea arkeensa, myös luotettavaa tietoa ja taitoja vaikuttaa yhdessä muiden kanssa yhteiskunnallisiin asioihin. Järjestöt turvaavat demokratiaa tekemällä edunvalvontaa ja vaikuttamista niiden ihmisten asioissa, jotka eivät itse eri syistä kykene vaikuttamaan. Järjestöt tuovat näiden ihmisten näkökulmia ja tarpeita esiin lainsäädännön valmistelussa ja nostavat niitä julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Järjestöleikkauksilla heikennetään järjestöjen mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnassa helposti näkymättömiksi jäävien ihmisten puolesta.

Demokratiaohjelma tukeutuu yhteistyöhön kansalaisjärjestöjen ja kulttuurialan toimijoiden kanssa muun muassa vaaliviestinnässä ja kansalaiskasvatuksessa. Myös näiden toimijoiden avustusten leikkaukset vievät yhteistyöltä pohjaa.

Euroopan komissio suosittelee, että jäsenmaiden olisi hyvä luoda kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden vaikuttavaa osallistumista koskeva yleinen kehys tai strategia. Suosituksessa korostetaan niiden yhdenvertaisen osallistumisen ja toimintaedellytysten turvaamista, aliedustettujen ryhmien osallistumisen tukemista ja päätöksentekoa koskevan viestinnän kehittämistä.

Luonnoksessa todetaan, että tässä aiheessa demokratiaohjelman toimeenpano sovitetaan yhteen kansalaisjärjestöstrategian kanssa. Sillä muun muassa edistetään järjestöjen omaa varainhankintaa ja järjestötoiminnan byrokratian keventämistä. Tällaiset toimet eivät riitä turvaamaan järjestöjen toimintaedellytyksiä ja mahdollisuuksia edistää haavoittuvimmassa asemassa olevien osallisuutta.

Ymmärrettävän, helposti löytyvän tiedon merkitys on suuri

Osallisuuden rakentumiseksi olennaista on tiedon saanti ja mahdollisuus kehittää omaa osaamistaan erilaisissa kansalaistaidoissa, kuten digi- ja medialukutaidossa. Niiden opettelu ei koske vain lapsia ja nuoria vaan niitä pitää voida nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa oppia ja päivittää jatkuvasti.

Viestinnän merkitys osallistumiselle on suuri: selkeä ja saavutettava, eri ryhmien tarpeisiin vastaava, eri kielillä ja selkokielellä tarjottava viestintä varmistaa sen, että ihmiset ovat tietoisia vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksistaan.

Digitaalisilla kanavilla ja uusilla toimintatavoilla voidaan helpottaa esimerkiksi nuorten osallistumista. Koska kaikki väestöryhmät eivät pysty niitä käyttämään, rinnalla on oltava myös muita osallistumismuotoja.

Yllä käsiteltyihin kysymyksiin viitataan ohjelmaluonnoksen monissa kohdissa, mutta tiedonsaantia, kansalaistaitojen oppimismahdollisuuksia ja viestintää olisi hyvä käsitellä kootusti: missä asioissa on suurimpia puutteita ja miten niitä voidaan korjata. Esimerkiksi leikkaukset vapaaseen sivistystyöhön vaikeuttavat kansalaistaitojen opiskelua. Myös sosiaali- ja terveysjärjestöt ovat merkittäviä tiedon jakajia ja tuottajia ja esimerkiksi digituen tarjoajia.

Kansalaisten tiedonsaantiin vaikuttavat myös leikkaukset julkisen palvelun yleisradioyhtiöön. Ylen tehtäviin kuuluu muun muassa demokratian vahvistaminen sekä tasa-arvon ja yhteenkuuluvuuden edistäminen. Julkinen palvelu tukee ihmisiä oman elämänsä ja yhteiskunnan toimijoina. Yleisradio turvaa viestinnän moniarvoisuutta: sillä on esimerkiksi

ainoana mediayhtiönä toimitusten verkosto eri puolilla Suomea ja tiedonvälitystä eri kielillä. Yle on tärkeä myös siksi, että kaikki voivat saada luotettavaa tietoa maksutta.

Median roolia ei ohjelmaluonnoksessa juuri käsitellä, vaikka se on demokratiassa keskeinen.

Uusia avauksia tarvitaan

Ohjelmaluonnokseen on lähinnä kerätty erilaisia ohjelmia ja toimia eri hallinnonaloilta. Uusia avauksia ei juuri ole.

Osallistumisen näkökulmasta mielenkiintoinen tutkimustulos on se, että perustulo lisäsi perustulokokeiluun 2017–19 osallistuneiden äänestysaktiivisuutta kunnallisvaaleissa keskimäärin kolmella prosenttiyksiköllä. Perustulo myös kasvatti luottamusta omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Nimenomaan ne koetaan Suomessa selvästi muita Pohjoismaita heikommiksi. Tutkijoiden mukaan perustulolla tai vastaavilla ehdottomilla tukimuodoilla voi olla merkittävä rooli poliittisen osallistumisen lisäämisessä ja sen eriarvoisuuden kaventamisessa.

[Turun yliopiston ja Ludwig Maximilian -yliopiston tutkimus](#)

Toinen kiinnostava avaus on Sitran [Demokraattisten kohtaamisten käsikirja](#), joka edistää tällaisia kohtaamisia julkisissa palveluissa. Julkiset palvelut muovaavat perustavalla tavalla monien ihmisten kokemusta yhteiskunnasta, mutta monetkaan palveluiden työntekijät eivät miellä itseään demokratiatoimijoina. Jos mieltäisivät, julkisissa palveluissa olisi suuria mahdollisuuksia vahvistaa demokratiaa. Samaa ajattelua voidaan hyödyntää kohtaamisissa kansalaisjärjestöissä.

Ohjelmaluonnoksen perusteella demokratiapolitiikka on pirstaloitunutta ja lyhytjänteistä. Siinä viitataan eri hallinnonalojen tehtäviin ja ohjelmiin, mutta ei osoiteta, miten niillä oikeasti edetään yhdessä toivottuun suuntaan. Luonnoksessa ei ole analyysia tai esimerkkejä vaikuttavista keinoista edistää demokratiaa ja osallistumista.

Ohjelmat ja strategiat ovat usein muutaman vuoden tai hallituskauden mittaisia. Demokratian tilaan, uhkiin ja osallistumisen esteiden purkamiseen pitää vaikuttaa pitkäjänteisesti.

Tavoitelinjaukset ja keskeiset toimenpiteet

Ohjelmaluonnoksen keskeiset tavoitteet ovat lisätä äänestysaktiivisuutta ja vahvistaa lasten ja nuorten osallisuutta. Molemmat ovat tärkeitä, mutta tarvitaan muitakin tavoitteita.

Äänestysaktiivisuus on yksi osallistumisen keino. Myös muita keinoja pitää kehittää ja edistää. Puntaroivan demokratian menetelmistä mainitaan, mutta on löydettävä keinoja ottaa niitä käyttöön nykyistä enemmän.

Koska osattomuus periytyy, on tärkeä vaikuttaa kaikin tavoin lapsiin ja nuoriin, mutta myös heidän vanhempiinsa. Ylipäänsä ei voida ajatella, että jotkut ryhmät ovat jo ikään kuin ”menetettyjä”.

Suomen väestö moninaistuu ja ulkomaalaistaustainen väestö kasvaa. On kiinnitettävä erityistä huomiota maahanmuuttotaustaisten ihmisten osallisuuden esteiden purkamiseen.

Maahanmuuttotaustaisten ihmisten kokemukset syrjinnästä ja rasismista voivat vieraannuttaa heitä politiikasta ja yhteiskunnasta. Etnisiin ja kielivähemmistöihin kuuluvat kuntapäätäjät saavat muita enemmän osakseen vihapuhetta ja häirintää.

Järjestöt ovat tunnistaneet maahanmuuttotaustaisten ihmisten muita vähäisemmän äänestämisen ja muun osallistumisen syinä muun muassa seuraavia:

- puutteellinen demokratiakasvatus, varsinkin, jos on muuttanut aikuisena ja omassa lähtömaassa vaalit eivät ole luotettava instituutio. Luottamus suomalaiseen järjestelmään ei synny vain kertomalla, että se on luotettava.
- politiikassa ei ole representaatiota omasta viiteryhmästä.
- puolueiden vaaliohjelmat ovat vain suomeksi ja ruotsiksi. Tällöin on vaikea nähdä, mistä oikeastaan äänestää.
- politiikkaan on vaikeaa päästä mukaan, kun instituutiot ja toiminnan tavat ovat vieraita. Puolueet eivät tee mukaan lähtemistä helpoksi.

Maahanmuuttotaustaisen ihmisten osallistumista heikentävät entisestään kotoutumista ja maahantuloa koskevat lainsäädäntömuutokset ja niistä käytävä keskustelu. On erityisen tärkeää, ettei valtiolta itse anna polttoainetta vihapuheelle, rasismille ja polarisaatiolle.

Edistämme äänestysaktiivisuutta

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Tarvitaan tehokkaita toimia myös muiden ryhmien kuin nuorten äänestysaktiivisuuden ja osallisuuden lisäämiseksi. Nuoristakin osa äänestää aktiivisesti. He eivät ole yhtenäinen ryhmä. On kiinnitettävä enemmän huomiota yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien ryhmien osallisuuden edistämiseen. Heistä monien elämäntilannetta määrittävät esimerkiksi köyhyys, vähäinen koulutus ja pitkäaikaissairaus. Heille julkiset palvelut ovat erityisen tärkeitä ja olisi

tärkeää, että heidän näkökulmansa tulisi esiin vaaleissa ja esimerkiksi palveluiden kehittämisessä hyvinvointialueilla.

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Tavoite on kannatettava.

Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Ei lausuttavaa.

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskeissa asioissa.

Tavoite on kannatettava.

Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinoitua ja seurantaa.

Ei lausuttavaa

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

Ei lausuttavaa

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

Tavoite on kannatettava.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Tavoite on kannatettava.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Tavoite on kannatettava. Dialogisten menettelyiden käyttämiseksi ja niiden tulosten huomioimiseksi tarvitaan jokin velvoite tai kannustin. Esimerkiksi hyvinvointialueille ja kuntiin tarvitaan resursseja toteuttaa vaikkapa puntaroivia kansalaiskeskusteluja, jotka tuovat näkyviin harkitun ja eri näkökulmat huomioivan kansalaismielipiteen. Puntaroiva demokratia ehkäisee vastakkainasettelua ja polarisaatiota.

Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

Jotta eri ryhmien osallistumismahdollisuudet voidaan varmistaa, hyvinvointialueilla ja kunnissa on oltava riittävät resurssit ja osaamista edistää osallisuutta. Kun sitä kehitetään, on muistettava päivittäisten kohtaamisten merkitys julkisissa palveluissa. Saavutettavuus, esteettömyys ja yhdenvertaisuus on huomioitava, kun erilaisia keinoja edistää osallisuutta kehitetään. Tässä yhteistyö järjestöjen kanssa on oleellista.

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

Tavoite on kannatettava.

Asiassa on huomioitava pitkät etäisyydet eri puolilla maata. Muun muassa äänestyspaikkojen pitää olla saavutettavia.

Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate,

hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Listasta puuttuu maininta autonomisesta kansalaisyhteiskunnasta.

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

Tavoite on kannatettava.

Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

Tavoite on kannatettava.

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seurantaa kansallisella tasolla.

Tavoite on kannatettava.

Valtioneuvoston periaatepäätöstä taustoittava aineisto

Tausta-aineistossa on tärkeää tietoa demokratian keskeisistä ongelmista, joihin ei kuitenkaan etsitä ratkaisuja ohjelmaluonnoksessa.

- 1. Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa**
- 2. Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa**
- 3. Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön**